

УДК 159.92

Мусіяка Наталія Іванівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, докторант, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

e-mail: natamail0870@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГНОСТИЧНОЇ САМООЦІНКИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ОСОБИСТІСНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Анотація

У статті представлено результати лонгітюдного експериментального дослідження прогностичної самооцінки як детермінанти особистісної ефективності молодшого школяра. Встановлено наявність у архітектоніці прогностичної самооцінки мікрогенетичних тенденцій, які репрезентують детермінацію особистісної ефективності школяра вже на першому етапі навчання – у початковій школі. З'ясована мікрогенеза архітектоніки структури прогностичної самооцінки у третьо- і четвертокласників з різною особистісною ефективністю та особливості констеляції різновидів самооцінки у групах школярів з високою, середньою та низькою особистісною ефективністю. Розкрито деструктивні тенденції у перебігу прогностичної самооцінки молодших школярів з низькою особистісною ефективністю, що свідчать про стійкість спектральних ліній її становлення у початковій школі. Встановлені особливості мікрогенези прогностичної самооцінки як детермінанти особистісної ефективності та її деструкції вимагають розробки системи корекційно-розвивальних впливів, а також відповідних копінг-стратегій, з метою забезпечення продуктивного психологічного супроводу особистісного розвитку школяра в освітньому середовищі. Дизайн подальшого дослідження передбачатиме з'ясування мікро- і макрогенези прогностичної самооцінки як внутрішньої детермінанти особистісної ефективності на наступному етапі онтогенезу – в учнів підліткового віку.

Ключові слова: *тенега, детермінанти, дизайн дослідження, лонгітюдний експеримент, особистісна ефективність, прогностична самооцінка, самооцінка.*

Мусіяка Наталия Ивановна, кандидат психологических наук, старший научный сотрудник, докторант, Институт психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины, г. Киев, Украина.

ОСОБЕННОСТИ ПРОГНОСТИЧЕСКОЙ САМООЦЕНКИ КАК ДЕТЕРМИНАНТЫ ЛИЧНОСТНОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

Аннотация

В статье представлены результаты лонгитюдного экспериментального исследования прогностической самооценки как детерминанты личностной эффективности младшего школьника. Установлено наличие в архитектонике прогностической самооценки микрогенетических тенденций, которые репрезентируют детерминацию личностной эффективности школьника уже на первом этапе обучения – в начальной школе. Представлен микрогенезис архитектоники структуры прогностической самооценки у третье- и четвероклассников с различной личностной эффективностью и особенности констелляции разновидностей самооценки в группах школьников с высокой, средней и низкой личностной эффективностью. Раскрыты деструктивные тенденции прогностической самооценки младших школьников с низкой личностной эффективностью, свидетельствующие об устойчивости спектральных линий ее становления в начальной школе. Установленные особенности микрогенезиса прогностической самооценки как детерминанты личностной эффективности и ее деструкции требуют разработки системы коррекционно-развивающих воздействий, а также соответствующих копинг-стратегий, с целью обеспечения продуктивного психологического сопровождения личностного развития школьника в образовательной среде. Дизайн дальнейшего исследования предполагает выявление микро- и

макрогенезиса прогностической самооценки как внутренней детерминанты личностной эффективности на следующем этапе онтогенеза – у учащихся подросткового возраста.

Ключевые слова: *генезис, детерминанты, дизайн исследования, лонгитюдное исследование, личностная эффективность, прогностическая самооценка, самооценка.*

Natalia Ivanivna Musiyaka, PhD in Psychology, Senior Researcher, doctoral student, Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

FEATURES OF PROGNOSTIC SELF-ESTIMATION AS A DETERMINANT OF A PERSONAL EFFICIENCY OF PRIMARY-SCHOOL CHILDREN

Summary

The article presents the longitudinal experimental study of prognostic self-estimation as a determinant of personal efficiency of primary-school children. The experimental study has determined existence of micro-genetic tendencies in the architectonics of predictive self-estimation; these tendencies determine schoolchildren's personal efficiency at the first stage of study - in primary school. The structural micro-genesis of predictive self-estimation of third- and fourth-years school children with different personal efficiency and features of constellation of self-estimation varieties in the groups of schoolchildren having high, average and low personal efficiency are determined. The schoolchildren with low personal efficiency have destructive tendencies in their prognostic self-estimation, which testify to the stabile lines of its formation in primary school. The determined peculiarities of micro-genesis of prognostic self-estimation as a determinant of personal effectiveness and the tendencies to its destruction require development of a system of corrective-developmental influences, as well as appropriate coping strategies, in order to provide effective psychological support for schoolchildren's personal development in the educational environment. The further research will be focused on the micro-and

macro-genesis of prognostic self-estimation as an internal determinant of personal efficiency at the next stage of ontogenesis - adolescence.

Keywords: *genesis, determinants, research design, longitudinal experiment, personal efficiency, prognostic self-estimation, self-estimation.*

Постановка проблеми і актуальність дослідження. «Упровадження особистісно-орієнтованої моделі освіти, заснованої на ідеології дитиноцентризму» є стрижневим завданням Нової української школи [9, с. 18]. Продуктивне здійснення трансформації сучасного освітнього простору, акцентує увагу В.Г. Кремень, актуалізує пошук шляхів забезпечення зростаючій особистості «бути ефективною в діяльності» [2, с. 6]. Це з необхідністю висуває проблему становлення особистісної ефективності школяра в ранг пріоритетної як у теоретико-методологічній, так і експериментально-технологічній площині. Особливого статусу набуває проблема внутрішньої детермінації особистісної ефективності молодшого школяра. Саме на першому етапі включення дитини у шкільне середовище – початковій школі – закладається підґрунтя становлення учня як особистісно ефективного/неефективного суб'єкта учіннєвої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема успіху, успішної особистості, особистісної ефективності/самоефективності у вітчизняному психологічному просторі досліджується у різних концептуальних парадигмах.

Аналізуючи особистісне зростання дитини в умовах сучасної освітньої системи, академік С.Д. Максименко акцентує важливість парадигми особистісної успішності дитини у навчанні та її прогнозування. Перехід від школи як моно-інституційної освітньої організації до полі-організаційного бачення шляхів включення до освітнього простору актуалізує проблему особистісної ефективності, особистісної успішності школяра як суб'єкта навчальної діяльності та його здатності бути успішним. У зв'язку з цим, зазначає учений, гостро постає «питання про те, чи зможе дитина навчатися в тій чи іншій школі, і наскільки вона буде успішною» [5, с. 12].

Науковий колектив лабораторії нових інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України здійснив проектування «модульного дистанційного курсу для саморозвитку здатностей та компетенцій особистості, які сприяють досягненню успіху в сучасному суспільстві» [1]. Концепція психологічних механізмів навчання, створена Ю.І. Машбицем, а також розроблена ним навчальна технологія мають базальне ціннісне підґрунтя – забезпечення продуктивного й екологічного становлення особистості в освітньому просторі – успішної та особистісно ефективною, здатної до саморозвитку [6; 7]. Академіком М.Л. Смульсон розроблено концепцію віртуального освітнього простору як чинника успішної суб'єктності дорослої людини [12]. Ю.М. Ільїною визначено базові принципи психологічних понять «успіх і успішність» і обґрунтовано їх мультидисциплінарне підґрунтя, розкрито критерії у визначенні моделі успіху, розроблено проектно-технологічний підхід до розвитку життєвої успішності [3; 4].

Нами здійснено аналіз результатів експериментального дослідження онтогенетичної динаміки прогностичної самооцінки як детермінанти особистісної ефективності школяра, а також з'ясовано макrogenетичні тенденції становлення прогностичної самооцінки на різних етапах онтогенезу [8].

Водночас концептуальний дизайн проведеного лонгітюдного дослідження мав на меті з'ясування мікрогенези прогностичної самооцінки як детермінанти особистісної ефективності молодшого школяра.

Мета статті – здійснити аналіз особливостей становлення прогностичної самооцінки та її мікрогенези у дітей молодшого шкільного віку з різною особистісною ефективністю.

Виклад основного матеріалу. Дослідження внутрішніх детермінант особистісної ефективності школяра передбачало аналіз особливостей мікрогенези прогностичної самооцінки молодших школярів з різною особистісною ефективністю (ОЕ), а саме – такого її спектру, як оцінка учнем

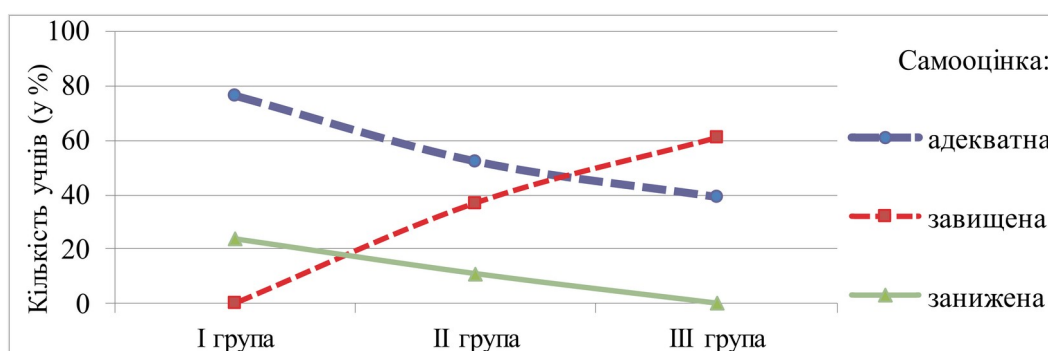
власних можливостей у досягненні бажаних результатів. Важливість розгляду цієї особистісної детермінанти – прогностичної самооцінки – зумовлюється тим, що «в ній інтегрується те, чого досягнула дитина, і те, до чого вона прагне, тобто, *проект її майбутнього*» як школяра (курсив наш – М. Н.) [10, с. 90].

Методичне підґрунтя лонгітюдного (дворічного) дослідження складала серія авторських методичних прийомів, модифікований нами варіант методики на визначення оцінкових тенденцій (М.В. Матюхіна, А.Б. Орлов, R. De Charms) [10; 13]. У процесі аналізу експериментального матеріалу було застосовано відповідні методи математичної статистики, зокрема критерій φ^* – кутове перетворення Фішера [11].

За результатами експертної оцінки, школярів, відповідно до рівня їх особистісної ефективності (ОЕ), було поділено на три групи: I група – учні з високою особистісною ефективністю (з високою ОЕ), II група – учні з середньою особистісною ефективністю (з середньою ОЕ), III група – учні з низькою особистісною ефективністю (з низькою ОЕ). Вибірку досліджуваних склали 126 учнів третього та четвертого класів початкової школи.

Експериментальні дані щодо мікрогенези архітекtonіки різновидів прогностичної самооцінки у школярів з різним рівнем особистісної ефективності того чи того етапу шкільного навчання дали змогу розкрити такі особливості її становлення.

Аналіз мікрогенези прогностичної самооцінки у третьокласників з різною ОЕ свідчить про наявність наступних мікротенденцій (рис. 1).

Рис. 1. Мікрогенеза прогностичної самооцінки у групах третьокласників з різною особистісною ефективністю

Магістральною серед них є стрімке зростання від I до III групи показників неадекватності прогностичної самооцінки (24% у групі з високою, 48% у групі з із середньою і 61% у групі з низькою ОЕ) і відповідно неухильне від I до III групи зниження її адекватності (76% у групі з високою, 52% у групі з середньою і 39% у групі з низькою ОЕ).

Симптоматичним для розуміння особливостей процесу становлення особистісної ефективності є аналіз структури неадекватності самооцінки у третьокласників. Прикметно, що занижена самооцінка від I до II групи стрімко спадає (від 24% до 11%). Наявність заниженої самооцінки у високоефективних третьокласників свідчить – з одного боку – про рівень вимогливості учня до себе як до суб'єкта учіння, а з іншого – може бути ознакою невпевненості в собі, яка (попри високу результативність) дестабілізаційно впливає на почуття самоефективності у процесі шкільного навчання.

Отримані експериментальні дані з необхідністю ставлять на порядок денний проблеми щодо важливості своєчасного врахування мікротенденцій, оскільки вони мають різне психологічне підґрунтя, що вимагає застосування як різнопланового діагностичного інструментарію, так і обрання різних стратегій корекційної роботи.

Аналіз мікрогенези виявив ще одну особливість – від повної відсутності у структурі прогностичної самооцінки неадекватної, завищеної самооцінки у групі третьокласників з високою ОЕ – до наявності мікротенденції її неухильного зростання від групи середноефективних до групи школярів з низькою ОЕ (від 37% до 61%).

Зафіксована у двох третин низькоефективних третьокласників завищена прогностична самооцінка є ознакою компенсаторності, яка блокує сприйняття школярем себе як неуспішного суб'єкта учіння. Таке розмаїття спектральних ліній мікрогенези вимагає від учителя, шкільного психолога диференційованого врахування особливостей особистісного становлення на цьому етапі онтогенезу.

Деструктивна тенденція у становленні прогностичної самооцінки, що репрезентується у неадекватному характері оцінки власних можливостей досягнення бажаних результатів, простежується у низькоефективних третьокласників. Експериментальні дані свідчать, що для них характерною є неадекватна самооцінка, а саме – завищена оцінка власних можливостей у досягненні бажаних результатів, яка посідає I рангове місце. Домінантність цієї самооцінки відіграє захисну роль у збереженні позитивного сприйняття себе учнем як суб'єкта учіння та власного образу-Я школяра у процесі провідної діяльності – навчальної – для цього етапу онтогенезу.

Аналіз мікрогенетичних тенденцій у становленні прогностичної самооцінки у третьокласників з різною ОЕ переконливо засвідчує, з одного боку, зниження її адекватності від першої до третьої групи (76% – 52% – 39% відповідно), причому перебіг цього зниження адекватності відбувається на статистично значущому рівні між першою та третьою $\varphi^* = 1,90$ при $p \leq 0,01$. З іншого боку – від першої до третьої групи відбувається зростання статусу неадекватності у прогностичній самооцінці (24% – 48% – 61% відповідно), яке є статистично значущим $\varphi^* = 1,90$ при $p \leq 0,01$.

Водночас важливою для мікрогенези становлення особистісної ефективності у третьокласників з різною ОЕ є змістова особливість неадекватності прогностичної самооцінки, у якій репрезентуються її різновиди.

Отримані експериментальні дані дають підстави для висновку про те, що абрис неадекватності прогностичної самооцінки у групах третьокласників з високою і низькою ОЕ характеризується чітко вираженою біполярністю. Попри загальну тенденцію її зростання на цьому етапі навчання (у першій групі – 24%, а у третій – 61% на статистично значущому рівні $\varphi^* = 1,90$ при $p \leq 0,01$), у групі школярів з високою ОЕ завищена самооцінка відсутня, а занижена становить 24%. У групі школярів з низькою ОЕ, навпаки, занижена самооцінка відсутня, а завищена становить 61%. Наявність заниженої самооцінки у третьокласників з високою ОЕ є індикатором невпевненості у своїй позитивній суб'єктності, що породжує ситуативну тривожність у продуктивності власних зусиль у

досягненні бажаних результатів і блокує тим самим суб'єкту активність школяра у процесі учіння.

Зафіксована неадекватність прогностичної самооцінки у третьокласників з низькою ОЕ, яка має стабільну репрезентацію у 2/3 цієї групи лише завищеністю, виконує функцію збереження позитивного образу-Я школяра, оберігаючи його самоприйняття та емоційну стабільність і, водночас, спричиняючи блокування особистісних потенцій школяра у процесі учіння.

Отже, зміст неадекватності прогностичної самооцінки у цих групах відіграє різну роль, впливаючи на динаміку особистісної ефективності у дітей молодшого шкільного віку. Встановлені особливості прогностичної самооцінки у третьокласників з різною ОЕ вимагають здійснення диференційованого застосування стратегій виховної взаємодії із врахуванням мікрогенетичних тенденцій її становлення у школярів третього етапу навчання у початковій школі.

Перейдемо до розгляду особливостей становлення прогностичної самооцінки у четвертокласників з різною особистісною ефективністю.

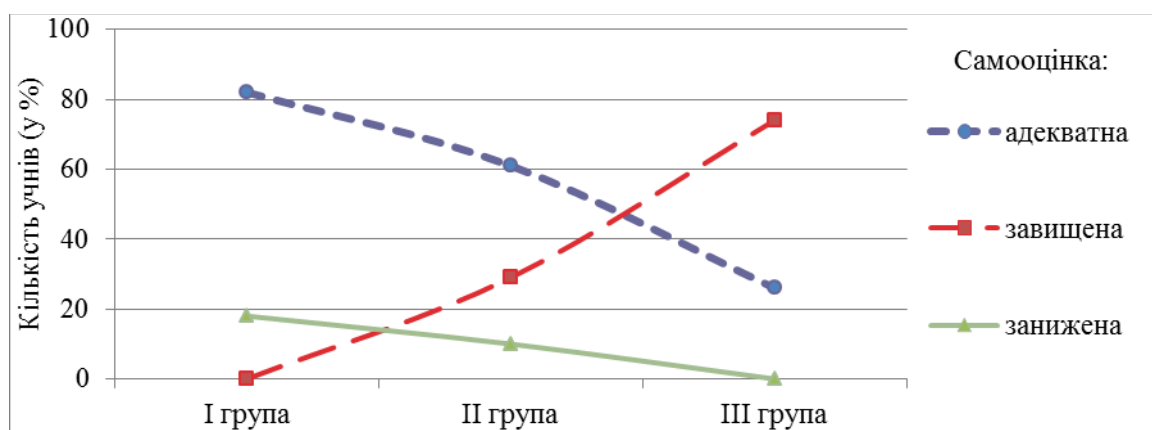
У четвертокласників з високою ОЕ домінантною є адекватність прогностичної самооцінки, яка займає I рангове місце, і лише одній п'ятій частині школярів цієї групи притаманна неадекватна (занижена) самооцінка (II рангове місце).

У середньоєфективних четвертокласників, аналогічно з попередньою групою, зафіксовано домінування адекватності самооцінки, яка займає I рангове місце. У двох п'ятих школярів самооцінка є неадекватною, при цьому II рангове місце займає завищена, а III рангове місце – занижена самооцінка.

У групі низькоефективних четвертокласників спостерігається дихотомічний за домінуванням спектр різновидів самооцінки: I рангове місце належить неадекватності, а саме – завищеній самооцінці; адекватність, знижуючись утричі, посідає II рангове місце.

Міжгруповий порівняльний аналіз у мікрогенетичній проекції особливостей прогностичної самооцінки як оцінки власних можливостей

досягнення бажаних результатів четвертокласників з різною ОЕ дає можливість дійти висновку про конструктивність її становлення у вискоефективних четвертокласників. Різниця в кількісних даних щодо дихотомії адекватності/неадекватності між першою і другою, першою і третьою групами є статистично значущою (відповідно: $\varphi^* = 2,12$ при $p \leq 0,01$ та $\varphi^* = 2,05$ при $p \leq 0,01$). Домінантною у групі школярів з високою ОЕ є адекватність прогностичної самооцінки (порівняймо: у першій групі вона притаманна 82 % учнів, у другій – 61 %, у третій – 26 %). Деструкція у становленні прогностичної самооцінки чітко простежується у четвертокласників з низькою ОЕ – 74 % мають завищену оцінку власних можливостей у досягненні бажаних результатів (рис. 2).

Рис. 2. Мікрогенеза прогностичної самооцінки у групах четвертокласників з різною особистісною ефективністю

Різномісність розкриття проблеми становлення прогностичної самооцінки з необхідністю вимагає аналізу особливостей її порівняльної динаміки у початковій школі. Отримані експериментальні дані переконливо свідчать, що становлення конструктивної тенденції вискоефективних і середньоефективних четвертокласників, порівняно із третьокласниками цих груп, відбуваються у напрямі зростання відповідності самооцінки власній особистісній ефективності, а також зменшення неадекватності оцінки власних можливостей досягнення бажаних учінневих результатів. Так, зафіксовано – від третього до четвертого класу – зростання адекватності прогностичної самооцінки: у групі школярів із високою ОЕ – з 76 % у третьокласників до 82 % у четвертокласників; у групі

школярів із середньою ОЕ – з 52 % у третьокласників до 61 % у четвертокласників. Водночас має місце, хоч і незначне, зменшення неадекватності самооцінки в цих групах: з 24 % у високоефективних третьокласників до 18 % у четвертокласників з високою ОЕ та з 48 % у групі середньоефективних третьокласників до 39 % у четвертокласників із середньою ОЕ.

Деструктивна тенденція у становленні прогностичної самооцінки простежується у третьо- і четвертокласників з низькою ОЕ. У них встановлено розбіжність у збалансованості дихотомії адекватність/неадекватність прогностичної самооцінки. У третьокласників з низькою ОЕ – це 39% і 61% відповідно, у четвертокласників з низькою ОЕ – це 26% і 74% відповідно, з доміантним статусом завищеної самооцінки. Таке ілюзорне оцінювання власних можливостей, з одного боку, допомагає школяру зберегти самоповагу, позитивну оцінку себе, а з іншого – ускладнює успішний перебіг навчальної діяльності, що гальмує становлення особистісної ефективності школяра як суб'єкта учіння.

Встановлено, що мікрогенеза адекватності/неадекватності по вертикалі між третьо- і четвертокласниками з низькою особистісною ефективністю не має статистично значущої різниці, водночас зафіксована по горизонталі монотенденція у цих школярів, незалежно від етапу навчання, а саме – доміантність лише завищеної прогностичної самооцінки.

Порівняльний аналіз структури прогностичної самооцінки у третьо- і четвертокласників з різною ОЕ та особливості констеляції різновидів самооцінки у групах школярів з високою, середньою та низькою особистісною ефективністю свідчить про ідентичність конфігурації профілю прогностичної самооцінки на цих етапах шкільного навчання.

Як у групі з високою ОЕ третьокласників, так і у такій самій групі четвертокласників доміантний статус має адекватність, підлеглий їй – заниженість, а також відсутність у неадекватності такого її різновиду, як завищена прогностична самооцінка. У групі третьо- і четвертокласників із

середньою ОЕ доміантною є теж адекватність, у неадекватності – з’являється завищеність і зберігається, порівняно з першою групою, занижена самооцінка.

У третьо- і четвертокласників з низькою ОЕ доміантний статус має неадекватність, а саме – завищена прогностична самооцінка. Водночас такий її різновид, як занижена (наявна у високо- і середньоефективних учнів) зникає зі структури прогностичної самооцінки повністю, адекватність у цих школярів має підлеглий до неадекватності статус. Це свідчить про стійкість у початковій школі спектральних ліній становлення прогностичної самооцінки.

Висновки. Отримані експериментальні дані переконливо свідчать про наявність у архітектоніці прогностичної самооцінки мікрогенетичних тенденцій, які репрезентують детермінацію особистісної ефективності школяра вже на першому етапі навчання – у початковій школі.

З’ясована мікрогенеза архітектоніки структури прогностичної самооцінки у третьо- і четвертокласників з різною особистісною ефективністю та особливості констеляції різновидів самооцінки у групах школярів з високою, середньою та низькою особистісною ефективністю.

Тотожність різновидової констеляції у структурі прогностичної самооцінки в мікрогенетичній площині на різних етапах початкової школи є підґрунтям для передбачення про наявність тенденції, яка має характер закономірності щодо становлення особистісної ефективності молодшого школяра. Це розширює бачення нових аспектів ініціювання його потенцій у особистісній ефективності учня як суб’єкта учіння.

Розкрито деструктивні тенденції у перебігу прогностичної самооцінки молодших школярів з низькою особистісною ефективністю, що свідчить про стійкість спектральних ліній її становлення у початковій школі.

Встановлені особливості мікрогенези прогностичної самооцінки як детермінанти особистісної ефективності та її деструкції вимагають розробки системи корекційно-розвивальних впливів, а також відповідних копінг-стратегій, з метою забезпечення продуктивного психологічного супроводу особистісного розвитку школяра в освітньому середовищі.

Перспективи використання результатів дослідження. Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на з'ясування мікро- і макrogenези прогностичної самооцінки як внутрішньої детермінанти особистісної ефективності на наступному етапі онтогенезу – в учнів підліткового віку.

Список використаних джерел

1. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія / [М.Л. Смульсон, Ю.І. Машбиць, М.І. Жалдак та ін.] ; за ред. М.Л. Смульсон. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 240 с.
2. Кремень В. Г. Вступ / В. Г. Кремень // Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України). Збірник наукових праць. – К. : Видавничий дім «Сам», 2017. – С. 6-7.
3. Ільїна Ю.М. Науковий огляд проблематики успіху та успішності / Ю.М. Ільїна // Актуальні проблеми психології : Психологічна теорія і технологія навчання. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Т.8, вип. 6. – С. 98-112.
4. Лотоцька Ю.М. Психологічні перешкоди для здійснення змін / Ю.М. Лотоцька // Технології розвитку інтелекту : електронний фаховий журнал Лабораторії нових інформаційних технологій навчання [Електронний ресурс]. – К. – 2013. – Т. 1, № 4. – Режим доступу : http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/64
5. Максименко С.Д. Особистість: прогноз розвитку і життєвий шлях / С.Д. Максименко // Психологічне опосередкування педагогічних впливів на розвиток особистісної активності в освітньому просторі : Метод. реком. / С.Д. Максименко [та ін.]; Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. – С. 4–35.
6. Машбиць Ю.І. Навчальна технологія (психологічний аналіз) / Ю.І. Машбиць // Педагогічна психологія : хрестоматія : навч. посіб. / Л. В. Долинська, Т. М. Лисянська, Л. М. Ширяєва, Н. В. Андріяшина ; МОН

України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Каравела, 2014. – с. 166-176.

7. Машбиць Ю.І. Психологічний аналіз навчання як управління учбовою діяльністю / Ю.І. Машбиць // Педагогічна психологія : хрестоматія : навч. посіб. / Л. В. Долинська, Т. М. Лисянська, Л. М. Ширяєва, Н. В. Андріяшина ; МОН України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Каравела, 2014. – с. 154-165.

8. Мусіяка Н. І. Онтогенетична динаміка прогностичної самооцінки як детермінанта особистісної ефективності школяра / Н.І. Мусіяка // Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К. : Видавництво «Фенікс», 2017. – Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 23. – С. 211-218.

9. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.

10. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании: [учебное пособие]. – М. : ВЛАДОС, 1995. – 529 с.

11. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е.В. Сидоренко. – СПб. : ООО «Речь», 2004. – 350 с.

12. Смульсон М. Л. Доросла людина у віртуальному освітньому просторі / М. Л. Смульсон // Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України). Збірник наукових праць. – К. : Видавничий дім «Сам», 2017. – С. 107-112.

13. Энциклопедия психодиагностики. Психодиагностика детей. – Самара : Издательский дом «Бахрах-М», 2008. – 624 с.

References transliterated

1. Dystancijne navchannja: psihologichni zasady : monografija / [M.L. Smul'son, Ju.I. Mashbyc', M.I. Zhaldak ta in.] ; za red. M.L. Smul'son. – Kirovograd : Imeks-LTD, 2012. – 240 s.

2. Kremen' V. G. Vstup / V. G. Kremen' // Naukove zabezpechennja rozvytku osvity v Ukraini: aktual'ni problemy teorii' i praktyky (do 25-richchja NAPN Ukrainy). Zbirnyk naukovykh prac'. – K. : Vydavnychyj dim «Sam», 2017. – S. 6-7.
3. Il'i'na Ju.M. Naukovyj ogljad problematyky uspihu ta uspishnosti / Ju.M. Il'i'na // Aktual'ni problemy psihologii' : Psihologichna teorija i tehnologija navchannja. – K. : Vyd-vo NPU imeni M. P. Dragomanova, 2009. – T.8, vyp. 6. – S. 98-112.
4. Lotoc'ka Ju.M. Psihologichni pereshkody dlja zdijsnennja zmin / Ju.M. Lotoc'ka // Tehnologii' rozvytku intelektu : elektronnyj fahovyj zhurnal Laboratorii' novykh informacijnykh tehnologij navchannja [Elektronnyj resurs]. – K. – 2013. – T. 1, № 4. – Rezhym dostupu: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/64
5. Maksymenko S.D. Osobystist': prognoz rozvytku i zhyttjevyj shljah / S.D. Maksymenko // Psihologichne oposedredkuvannja pedagogichnykh vplyviv na rozvytok osobystisnoi' aktyvnosti v osvith'omu prostori: Metod. rekom. / S.D. Maksymenko [ta in.]; Instytut psihologii' im. G.S. Kostjuka APN Ukrainy. – K.: DP «Informacijno-analitychne agentstvo», 2008. – S. 4–35.
6. Mashbyc' Ju.I. Navchal'na tehnologija (psihologichnyj analiz) / Ju.I. Mashbyc' // Pedagogichna psihologija : hrestomatija : navch. posib. / L. V. Dolyns'ka, T. M. Lysjans'ka, L. M. Shyrjajeva, N. V. Andrijashyna ; MON Ukrainy, Nac. ped. un-t im. M. P. Dragomanova. – K. : Karavela, 2014. – s. 166-176.
7. Mashbyc' Ju.I. Psihologichnyj analiz navchannja jak upravlinnja uchbovoju dijal'nistju / Ju.I. Mashbyc' // Pedagogichna psihologija : hrestomatija : navch. posib. / L. V. Dolyns'ka, T. M. Lysjans'ka, L. M. Shyrjajeva, N. V. Andrijashyna ; MON Ukrainy, Nac. ped. un-t im. M. P. Dragomanova. – K. : Karavela, 2014. – s. 154-165.
8. Musijaka N. I. Ontogenetychna dynamika prognostychnoi' samoocinky jak determinanta osobystisnoi' efektyvnosti shkoljara / N.I. Musijaka // Aktual'ni problemy psihologii' : Zbirnyk naukovykh prac' Instytutu psihologii' imeni G.S.

Kostjuka NAPN Ukrai'ny. – K.: Vydavnytvo «Feniks», 2017. – T. XII. Psychologija tvorchosti. – Vypusk 23. – S. 211-218.

9. Nova ukrai'ns'ka shkola : poradnyk dlja vchytelja / Pid zag. red. Bibik N. M. – K. : TOV «Vydavnychyj dim «Plejady», 2017. – 206 s.

10. Rogov E. I. Nastol'naja kniga prakticheskogo psihologa v obrazovanii: [uchebnoe posobie]. – M.: VLADOS, 1995. – 529 s.

11. Sydorenko E. V. Metody matematycheskoj obrabotky v psichologyy / E.V. Sydorenko. – SPb. : OOO «Rech'», 2004. – 350 s.

12. Smul'son M. L. Dorosla ljudyna u virtual'nomu osvith'omu prostori / M. L. Smul'son // Naukove zabezpechennja rozvytku osvity v Ukrai'ni: aktual'ni problemy teorii' i praktyky (do 25-richchja NAPN Ukrai'ny). Zbirnyk naukovyh prac'. – K. : Vydavnychyj dim «Sam», 2017. – S. 107-112.

13. Jenciklopedija psichodiagnostiki. Psichodiagnostika detej. – Samara : Izdatel'skij dom «Bahrah-M», 2008. – 624 s.

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

*Авторське право (с) 2018 Musijaka Natalija Ivanivna Мусіяка Наталія Іванівна
Отримано: 22.03.2018*

Відрецензовано: 27.03.2018

Опубліковано: 11.04.2018

DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2019.2.8.11>